

Edward Czapiewski

SYMPOZJUM W KARPACZU

Spotkania naukowe historyków, którzy zajmują się badaniami polskiej myśli politycznej, mają już dłuższą tradycję. W czerwcu 1982 r. w Karpaczu odbyło się kolejne dotyczące tej problematyki sympozjum pod nazwą: *Między Polską etniczną a historyczną. Problem kresów w polskiej myśli politycznej*.

W wygłoszonych referatach autorzy starali się w możliwie wszechstronny sposób, omówić interesującą uczestników problematykę. Prof. dr R. Wapiński w referacie zatytułowanym: *Kresy — alternatywa czy zależność*, poświęcił dużo uwagi problemom pojęcia oraz ich zasięgu terytorialnego. Doc. dr J. Kolbuszewski omówił funkcjonowanie legendy kresów w polskiej literaturze pięknej XIX i XX w. Stosunkiem polskiej myśli politycznej XIX i XX w. do kresów wschodnich zajął się prof. dr J. Tomaszewski, natomiast prof. dr W. Wrzesiński omówił problem kresów zachodnich (autor wprowadził termin pogranicze) w polskiej myśli politycznej tego okresu. Prof. dr Z. Hennerling i dr A. Łuczak zastanawiali się nad miejscem kresów i mniejszości narodowych w koncepcjach ruchu ludowego w okresie międzywojennym. Dr T. Kulak przedstawiła referat o koncepcjach J. L. Popławskiego w sprawie kresów. Tematykę sympozjum zamykał referat dra W. Sulei o problemie kresów wschodnich w polskiej myśli politycznej irredenty w okresie popowstaniowym. Szczupłość miejsca nie zezwalała na szersze omówienie referatów. Materiały sympozjum zostaną opublikowane.

Uwaga uczestników dyskusji skupiła się na określeniu pojęcia i zasięgu terytorialnego kresów. Zgodzono się z opinią W. Wrzesińskiego, że dla kresów zachodnich właściwsze jest określenie pogranicze, natomiast dla ziem wschodnich nazwa kresy, która silnie zakorzeniła się w świadomości społecznej (prof. dr A. Ajnenkiel). Doc. dr W. Władyka zwrócił uwagę na potrzebę uściślenia pojęć. Wskazał na dwie płaszczyzny wiązania: na zewnątrz i do wewnątrz. W problematyce polskich kresów widzeniu „na zewnątrz” odpowiadała geopolityka, natomiast widzeniu „do wewnątrz” autonomia. Złaniem dyskutanta, w referatach te dwie płaszczyzny uległy zatarciu. Na konieczność precyzacji pojęć zwrócił również uwagę mgr T. Baryla. W jego przekonaniu kresy zostały utożsamione z maksymalnym zasięgiem państwa polskiego. Zdaniem doc. dra A. Paczkowskiego nie można omówić w sposób pełny problemu kresów bez poruszenia regionalizmu, które to pojęcia pokrywają się z sobą częściowo. Wskazał na konieczność zbadania powiązań naszych kresów (regionów), a następnie porównanie z wynikami badań w innych krajach.

W kwestii zasięgu terytorialnego A. Ajnenkiel zwrócił uwagę na przemiany ustrojowo-terytorialne w XIX w. i wyłonienie się przekonania o możliwości restytucji państwa polskiego w sensie przedrozbiorowym. Na umocnienie się tych przekonań duży wpływ wywarły postanowienia traktatu wiedeńskiego i zobowią-

zania zaborców. Powstanie styczniowe stało się końcowym akordem tych tendencji, uznawanym w jakimś sensie przez zaborców. Dyskutant wskazał również na potrzebę ostrożnego traktowania programów terytorialnych partii czy grup politycznych, które nie zawsze były pełnym odkryciem kart. Niejednokrotnie byłoby to samobójstwem politycznym. Zdaniem doc. dra W. Zielińskiego do poł. XIX w. kresy stanowiły problem terytorialno-militarny, natomiast później polityczno-narodowy. Prof. dr A. Galos ukazał istniejące różnice w zasięgu kresów. Wielu polityków do kresów na wschodzie włączało Mińsk, a nawet Smoleńszczyznę. Podobnie na zachodzie można dostrzec szersze i węższe pojęcie pogranicza. Dyskutant, a także A. Paczkowski, zwrócili uwagę na istnienie silnych ośrodków polskich poza pojęciem kresów w okresie zaborów, które wywierały duży wpływ na ziemie wschodnie np. Kijów czy Petersburg.

W dyskusji silnie zaznaczył się wątek świadomości narodowej i stosunku do kresów. Doc. dr Sz. Rudnicki ukazał narastające po 1918 r. poczucie zagrożenia w świadomości Polaków na ziemiach wschodnich na przykładzie literatury tzw. trzeciorzędnej. Powstawały wówczas określone stereotypy — poczucie misji do spełnienia oraz antagonizmy na linii Warszawa—kresy, Polska—kresy itp. Wcześniej poczucia zagrożenia na wschodzie nie wywoływała rusyfikacja, lecz budzenie się świadomości narodowej innych nacji, podczas gdy na zachodzie poczucie zagrożenia narastało od 1910 r. w wyniku określonej polityki germanizacji. Kilku dyskutantów zwróciło uwagę na zróżnicowanie struktur społecznych w różnych regionach na kresach. Na wschodzie istniało środowisko opiniotwórcze, podczas gdy na Śląsku nie było takiego (J. Tomaszewski). Zdaniem Wł. Zielińskiego charakterystyczne było zwichnięcie klasowe ze wschodu na zachód. Na wschodzie polskie pozostały przede wszystkim klasy wyższe, natomiast na zachodzie niższe. Dyskutant rozwinął szerzej kwestię przynależności Górnego Śląska do Polski i związane z tym geopolityczne myślenie J. Piłsudskiego. Podkreślił również znaczenie kultury regionalnej. Szerzej te problemy w odniesieniu do Śląska rozwinął dr L. Smółka oraz doc. dr M. Mroczo na przykładzie Śląska Cieszyńskiego. L. Smółka wskazał też na potrzebę ukazania oddziaływania praktycznego myślenia politycznego na społeczeństwo. Jego zdaniem, można mówić o renesansie myślenia zachodniej w 2 poł. XIX w.

Innym ważnym wątkiem dyskusji był stosunek polityków, grup i partii politycznych do kresów. R. Wapiński za ważny błąd uznał widzenie problematyki kresów przez pryzmat 1945 r. Wątek ten rozwinęła dr U. Jakubowska, której zdaniem rok 1945 stał się dla historyków datą kończącą problem kresów, podczas gdy dla historyków literatury był to jeszcze nie zamknięty okres, ze względu na dalszą działalność kresowców. R. Wapiński podkreślił konieczność rozróżniania pewnych stopni nacjonalizmu i odróżniania nacjonalizmu od szowinizmu. Jego zdaniem, znacznie ostrzejszy był nacjonalizm w byłym zaborze pruskim niż na wschodzie. Na przykładzie Narodowej Demokracji dyskutant uwypuklił jej podział na starych i młodych, którzy wychodząc z tych samych przesłanek ideowych dochodzili częstokroć do odmiennych konkluzji. Podobne procesy można było zaobserwować w innych partiach politycznych. Zdaniem R. Wapińskiego i A. Ajnenkiela w Polsce w okresie międzywojennym nie można było rozwiązać problemów narodowościowych. Doc. dr J. Holzer ukazał grupy w latach międzywojennych, dla których sprawy kresów zachodnich i wschodnich były jednakowo ważne. Dyskutant wymienił Towarzystwo Straży Kresowej i Związek Obrony Kresów Zachodnich. Jego zdaniem, charakterystyczne było zwrócenie się tych grup najpierw na wschód, a następnie na zachód. J. Holzer upominał się o szersze zbadanie grupy Naprawy.

Uwaga dyskutantów skupiła się również na stosunku ruchu robotniczego do kwestii narodowej. Wł. Zieliński ukazał zmianę postawy klasy robotniczej w la-

tach działalności Waryńskiego i w latach 90-tych. Wskazał na kontrowersje między SPD a PPS zaboru pruskiego. A. Ajnenkiel zwrócił uwagę na stanowisko lewicy rewolucyjnej, w której w początkowym okresie niepodległości dominowało stanowisko tzw. organicznego wcielenia, a do 1920 r. program terytorialny KPRP nie wykroczył poza byłe Królestwo. Zdaniem J. Tomaszewskiego koncepcja organicznego wcielenia była powoli odrzucana. Wyraził sąd, że na poglądach ruchu komunistycznego ciążył interes rewolucji. Dla celów ogólnych przyjmowali postawę taktyczną, np. w sprawie granicy z Niemcami.